

Pokrećući Biblioteku uzdali smo se — daleko više nego tradicionalni „veliki“ izdavači — da antički tekstovi i danas mogu naći čitaoce. Nismo, međutim, htjeli nametati imanentne kriterije struke. Nastojali smo biti svjesni književnopovijesne situacije u kojoj se nalazimo pa smo izabrali tekstove za koje smo vjerovali da i danas — ili upravo danas — mogu djelovati književno provokativno: antologijske Katulove „Pjesme“, koje nikad u nas nisu bile cjelovito prevedene, i dva grčka ljubavna romana, koji bi nam mogli pružiti neophodnu povijesnu perspektivu za razumijevanje takvih suvremenih književnih fenomena kao što su famozni „ljubići“.

teme

Jedan je jedini razlog zašto širi krug suradnika nismo pokušali okupiti prije pokretanja Biblioteke: ni sami nismo bili uvjereni da ćemo doista uspjeti u svojoj zamisli. Smatrali smo da nemamo moralnog prava tražiti suradnju od prevodioca kojemu ne samo da ne možemo obećati nikakvu sigurnu materijalnu naknadu, već mu ne možemo garantirati ni puko objavljivanje prijevoda. Danas, kad smo i financijski i organizacijski sigurniji, poziv na suradnju upućujemo sa zadovoljstvom i nadom. Voljeli bismo da nam se jave svi koji imaju dobar, cjelovit prijevod nekog antičkog teksta, po mogućnosti neprevođena, a žele da ga objave u Biblioteci L&G. Voljeli bismo, isto tako, da nam se jave prevodioci koji nemaju gotova prijevoda, ali bi rado prevodili s nekog od klasičnih jezika. Bili bismo iskreno zahvalni i kad bi nam se javili oni koji prevode za nekog drugog izdavača — u ovakvoj oskudici kvalificiranih prevodilaca bilo bi doista besmisleno da snage rasipamo na istom poslu. Pripravni smo, uz suglasnost autora, da obavijesti o dovršenim prijevodima ili prijevodima na kojima se radi objavljujemo na posebnom mjestu u našem časopisu.

4

Briga oko prevođenja antičkih tekstova nije ni izdaleka stvar samo ovog časopisa, ni njegove Biblioteke. Tu bi brigu morali dijeliti svi koji vjeruju da je i na kraju dvadesetog stoljeća smisleno baviti se antikom. Vjerujemo da to i sami uvidate i zbog toga se iskreno nadamo da ćete se odazvati na naš poziv.

INDIJA U STRABONOVOJ „GEOGRAFIJI“

Strabonova *Geografija* jedno je od najopsežnijih sačuvanih antičkih zemljopisnih djela. Ta univerzalna geografija obiluje podacima o starinama, povijesti i trgovini staroga svijeta koji se navode uz uobičajena zapažanja iz fizičke i političke geografije.

Strabon, geograf i historičar, rođen je u Amasiji, gradu u unutrašnjosti pokrajine Pont na obali rijeke Irije (danas Ješil Irmak). Datumi rođenja i smrti nisu točno utvrđeni, ali se smatra da je živio od 64/63. pr. n.e. do 23/24. n.e., dakle u Augustovo i Tiberijevo doba.

5

Poput Herodota Strabon je bio veliki putnik, i put ga je vjerojatno nanio sve do Armenije. Da je kojim slučajem dopro do Indije, njegov strogi sud o lažnim Nearhovim i Megastenovim zapisima bio bi vjerojatno ublažen.

U mladosti je Strabon bio učenik Aristodema iz Nise u Kariji, kasnije je slušao Tiranija te Ksenarha iz Seleukije. Svoje *Historijske komentare* pisao je u godinama od 27–7. pr. n.e., a kao nadopunu tom djelu sastavio je oko 18. n.e. *Geografske komentare*.

Strabonova *Geografija* u 17 knjiga opisuje cijelu poznatu ekumenu. Stilska i sadržajna neujednačenost knjige proizlazi iz Strabonova načina rada. Njegovo se djelo sastoji od neprestana citiranja raznih autora, i teško je naći granicu između njegovih vlastitih misli i navođenih autora. Ispisi iz različitih pisaca često se isprepleću, te se čitalac lako gubi u tom labirintu citata. Strabonu nije cilj napisati sintezu svega što je pročitao; za svaki ulomak svoga djela on koristi odabran broj priručnika iz kojih bira citate. Svoje autore citira s namjerom da ih hvali ili pobija, ili kada želi ukloniti svaku odgovornost sa sebe u iznošenju nekog suda. Ponekad je kritičan, katkada ironičan, a često je suhoparni školnik.

Strabona više privlači opis zemalja (horografija), osobito u povijesnom smislu, a slabo ga zanima kartografija koju tek ponekad površno uvodi. Unatoč nedostacima, njegovo je djelo najbogatiji izvor antičke geografije, što ćemo vidjeti iz popisa pisaca čijim se djelima obilno služi. Neki od njih su Eratosten (3. st. pr. n.e.), geograf i nadglednik aleksandrijske biblioteke, Hiparh iz Nikeje (2. st. pr. n.e.), pisac *Univerzalne historije*, Posidonije (2. st. pr. n.e.), pisac djela o povijesti i geografiji, Artemidor iz Efeza (1. st. pr. n.e.), geograf, Apolodor iz Atene (2. st. pr. n.e.), gramatičar, pisac rasprave o homerskoj geografiji, Demetrije iz Skepsa (2. st. pr. n.e.), Efor iz Kima (4. st. pr. n.e.), povjesničari Aleksandra Makedonskog, Nearh, Aristobul, Onesikrit, te Megasten i ostali.

Da vidimo napokon od čega se Strabonova *Geografija* sastoji:

Knjige 1. i 2. sadržavaju prolegomena sa stoički obojenim odlomkom o važnosti geografije za filozofe i državnike, nakon kojega slijedi Strabonova kritika prethodnika. Eratostenu predbacuje da je zanijekao Homerovo vrijedno geografsko znanje i napada ga zbog njegovih kartografskih pogrešaka. Posidoniju zamjera njegov sud o naseljenosti ekvatorijalne zone, Polibiju predbacuje da je krivo usporedio veličine kontinenata.

Knjige 3–6. opisuju iberski poluotok, Galiju s Britanskim otočjem, Alpe i Italiju.

Knjiga 7. obuhvaća Sjevernu Evropu, obje obale Dunava, od Germanije do Taura, Hersones, Iliriju, Epir, Tesaliju i Makedoniju.

6 Knjige 8–10. opisuju Grčku i otoke Jonskog i Egejskog mora.

Knjiga 11. uvodi u opis Azije koja je od Evrope odijeljena rijekom Tanaid (Don).

Dalje slijedi opis Kavkaza, Turkestana, koji se sastojao od Partije, Arije i Baktrije, opis Medije i Armenije.

Knjiga 12. opisuje Kapadokiju i sjevernu obalu Male Azije do Frigije.

Knjige 13. i 14. opisuju Troadu i maloazijsku obalu do Kilikije.

Knjiga 15. vodi nas u Indiju i Perzijski zaljev.

Knjiga 16. obrađuje Asiriju, Siriju i Arabiju.

Knjiga 17. daje opis Egipta, Libije i Mauritanije, i tu se završava Strabonova *Geografija*.

Tekst koji slijedi bit će pokušaj prepričavanja odlomaka 15. knjige Strabonove *Geografije* posvećene Indiji. Izbor je načinjen prema engleskom McCrindleovu prijevodu Teubnerova izdanja Strabona.

Podatke o Indiji naš je pisac crpao uglavnom iz zapisa Aleksandrovih pratilaca u indijskoj vojsci, Nearha, Aristobula i Onesikrita, te Megastena, Patrokla, Deimaha, poslanika helenističkih kraljeva na dvoru u Pataliputri. Strabonova Indija izranja iz teksta kao daleka i nepoznata zemlja, čudesna, strana, neshvatljiva, kakvom se i danas često prikazuje. Razlog takvu stavu je u neznanju, u nepoznavanju stvarnih činjenica. Ali uz ovakvu sliku, u Strabona nalazimo i opis svakidašnjeg života običnih ljudi. No prepustimo riječ našem piscu.

Već na samom početku Strabon moli čitatelja da bude obazriv prema njegovu opisu zemlje, jer Indija je daleko i malo ju je ljudi vidjelo, i to tek neznatan njezin dio, a njihovi izvještaji ponavljaju ono što su i sami čuli i načuli. Prvi putnici u Indiju, kaže Strabon, bili su sudionici Aleksandrova pohoda. Zemlju su vidjeli djelomično i površno, te nije ni čudo što daju sasvim suprotne prikaze o istim stvarima. Pa kad se toliko razilaze u opisu onoga što su sami vidjeli, što da mislimo o onome što i sami tek navode iz ranijih izvještaja, pita se s pravom Strabon. Čak ni pisci koji su o Indiji pisali mnogo godina nakon Aleksandra ni oni koji sad putuju tamo ne daju ispravne informacije. Suvremeni trgovci, koji iz Egipta plove u Indiju niz Nil i Arapsko more, rijetko dopijevaju do Gange. To su neuki ljudi, nevični pisanju o mjestima koja su posjetili, te nam nisu ni od kakve koristi.

Ako pogledamo izvještaje pisaca prije Aleksandra, naći ćemo, kaže Strabon, da su oni još nejasniji. Vrlo je vjerojatno da je Aleksandar vjerovao u te priče koje su davale poticaja njegovoj taštini da nadmaši osvajanja koja se u njima spominju. Nearh navodi kako je Aleksandar nakanio povesti vojsku preko Gedrozije pošto je čuo da su Semiramida i Kir, vodeći ekspediciju kroz tu pustinsku pokrajinu, bili prisiljeni da se povuku. Strabon se tu s pravom pita kako se može povjerovati u te priče o Kirovu i Semiramidinu osvajanju Indije. Oslanja se na Megastena koji izričito naglašava da ne treba vjerovati u stare priče o Indiji. Ali i Megasten pada u zabludu tvrdeći da osim Herakla i Dionisa, te kasnije Makedonaca, u Indiju ranije nitko nije dospio. Međutim, premda Megasten i neki drugi pisci vjeruju u legende o Heraklu i Dionisu, mnogi od njih, pa i Eratosten koji je za Strabona velik autoritet, smatraju te priče izmišljotinama.

Držeći se tih bajki, Makedonci su neki narod nazvali Nisejcima, grad su prozvali Nisom i njegovo osnivanje pripisali su Dionisu; brdo nad gradom nazvali su Mer, a sve su to opravdali činjenicom da ondje uspijevaju bršljan i vinova loza. I kad je Aleksandar u prvom pokušaju osvojio tvrđavu Aorno, Makedonci su, da bi uveličali svoju pobjedu, izjavili kako je Heraklo čak triput pokušao osvojiti tu tvrđavu i bio odbijen. Kažu štaviše da je Sibejcima predak bio Heraklo, a kao dokaz tomu podrijetlu pisci navode kako taj narod nosi toljage i oblači se u kožu poput Herakla. A da bi tu bajku potvrdili, prenose priču o Heraklu i Kavkazu s Ponta na Paropamisade,¹ tvrdeći da su sami vidjeli svetu spilju u kojoj je bio zatočen Prometej i da je upravo ondje Heraklo oslobodio Prometeja.

Da su to sve samo izmišljotine Aleksandrovih laskavaca, očito je po tome što se pisci međusobno ne slažu kad govore o tome, a neki taj događaj ni ne spominju.

Strabon smatra da u takvim okolnostima treba prihvatiti samo ono što je najvjerovatnije da se doista i zbilo i spominje Eratostena kao pisca kojemu se može vjerovati.

Naš pisac zatim dosta prostora posvećuje indijskim rijekama. Cijelu Indiju natapaju rijeke od kojih se neke ulijevaju u Ind ili Gangu, dok neke izravno utječu u more. Sve rijeke imaju izvor na Kavkazu. Ganga je najveća rijeka u Indiji, koja, sišavši s planina, kreće prema istoku i protječe uz Palibothru,² te nastavlja svoj put prema moru. Ind se ulijeva u južna mora dijeleći se u dva rukavca, te podsjeća na deltu u Egiptu. Zemlja je ljeti poplavljena obilnim kišama, za kišnog razdoblja siju se lan, proso, sezam, riža, a u zimsko doba ječam, pšenica, mahunarke te ostalo bilje koje ne poznajemo. Uglavnom se uzgajaju iste životinje kao u Egiptu i Etiopiji, a u indijskim rijekama prebivaju sve životinje i ribe kao u tim zemljama, osim vodenog konja.

Ljudi s juga bojom puti nalik su Etiopljanima, ali licem i kosom oni su poput ostalog svijeta, jer im se kosa uslijed vlažne atmosfere ne kovrča. Ljudi sa sjevera nalikuju Egipćanima.

Slijedi opis otoka Taprobane³ i njegovih geografskih svojstava; na to se nadovezuje citat iz Nearha o riječnim nanosima, a zatim Strabon navodi Aristobulova zapažanja o klimi Indije, o kišama i o riži.⁴ Iz Aristobula je zapisao i zanimljivo putovanje pustom zemljom doline Inda pri čemu je vidio, kako sam Aristobul kaže, tisuće napuštenih gradova koji su opustjeli uslijed mijenjanja toka rijeke.

8 Pisci se slažu u tvrdnjama o velikoj plodnosti Indije; Megasten i Eratosten spominju dvije ljetine. Eratosten piše o drveću na kome raste vuna; za nj Nearh kaže da je poslužilo Makedoncima da izatku sebi tkanine, za punjenje strunjača i sedla. Za trsku je zamijetio da ona daje med.⁵ U Indiji raste neobično drveće, nepoznato putnicima sa Zapada, te im silno upada u oči. Strabon posvećuje čitav odlomak tom drvu koje se zove *banjan* ili *ficus indica*, a spominju ga Arijan, Plinije i drugi pisci. Kod našeg pisca opis je slijedeći: grane drveća se povijaju do zemlje, a lišće mu je poput štita. Navodi Onesikritov opis po kome grane prodiru kroz tlo, ukorijenjuju se i opet niču te tvore novo deblo; stablo za stablom raste jedno do drugoga, i tako nastaje dug sjenovit svod nalik na šator.

Aristobul spominje da u zemlji Musikaņa raste vinova loza, dok drugi autori tvrde da u Indiji nema vina. To kaže Strabon, a mi bismo još dodali da Kvint Kurcije piše kako Indijci rado piju vino, dok Megasten, koji je bio na samom izvoru indijskog života, navodi da se ono koristilo samo u obredne svrhe. Autor *Peripla* spominje vino kao jednu od roba koje se uvoze.

Aristobul i ostali pisci pišu da u Indiji raste brojno otrovno ljekovito bilje, te da je zakonom utvrđeno to da, ukoliko neka osoba otkrije smrtonosnu tvar, mora biti osuđena na smrt ako istovremeno ne pronađe i protuotrov. U Indiji, kao i u Arabiji i u Etiopiji, uspijevaju cimet, nard i drugo aromatično bilje. Ali da se ne zamaramo brojnim manje važnim zapažanjima i Strabonovim nabacanim podacima iz djela antičkih pisaca, preskočit ćemo neke ulomke teksta i ukratko se zadržati na opisu rijeka. O tim rijekama, kaže Strabon, treba podrobno govoriti ukazujući na koje

su načine one značajne u geografiji: budući da rijeke tvore prirodne granice, one time uvjetuju oblik države. Nil i indijske rijeke značajnije su od brojnih drugih, jer bi zemlja bez njih bila nenastanjena. Strabon slijedi Aleksandrov put, i nećemo se zadržavati na detaljima koji su nam već poznati. Pokušat ćemo ocrtati geografski kostur zemlje kakvim ga je vidjelo Strabonovo doba.

Iza najveće rijeke, Inda, tekle su Hidaspa,⁶ Akasin,⁷ Hijarot⁸ i Hipanis.⁹ Između Inda i Hidaspa leži velik grad Taksila;¹⁰ zemlja je gusto naseljena i vrlo plodna. Poviše nizina, među planinama, leži područje vlasti Abhisāra, za koga kažu da je držao dvije zmije, od 80 i 140 lakata dužine. To spominje Onesikrit za koga Strabon misli da je bio onakav majstor lažac kakav je bio majstor pilot.

Između Hidaspa i Akesina je Porova zemlja, prostrano i plodno područje s otprilike 300 gradova. U blizini planine Emodoi¹¹ nalazi se šuma u kojoj je Aleksandar dao da se posijeku velike količine borovine, jelovine i cedrovine za gradnju brodova. U spomenutoj šumi, kaže se, žive dugorepi majmuni neouobičajene veličine i u velikim grupama. Jednom prilikom Makedonci su se, videći veliku gomilu tih majmuna kako stoji na nekom golom brežuljku, a činilo im se da vide ljude u brojnom poretku, spremili da napadnu neprijatelja, i tek im je kralj Taksile ukazao na zabunu.

Neki pisci spominju da se između tih dviju rijeka proteže Kateja.¹² Povjesničari navode zanimljivu pojavu da se u Kateji svojstvu ljepote pridaje izuzetan značaj, kako kod ljudi tako i kod životinja, jer — kako piše Onesikrit — najljepši čovjek bira se za kralja, a dijete od dva mjeseca podvrgava se javnom ispitivanju pri kome se odlučuje o tome da li ono — prema svom izgledu — ima pravo da preživi.

Zemlju između Hipanisa i Hidaspa nastava devet naroda koji žive u 5000 gradova, ali već se i Strabonu taj broj čini vrlo pretjeranim. Za morskou obalu Onesikrit kaže da je močvarna, osobito na ušću rijeke. Zapaža da su ljudi u dolini Inda dugovječni i da žive do 130 godina, umjereno i zdravim životom, premda su okruženi obiljem.

Kraterovo pismo majci sadržava neke podatke u kojima se on razilazi od ostalih pisaca u tvrdnji da je Aleksandar došao sve do Gange. Krater piše da je sam vidio rijeku i kitove u njoj. Strabon dodaje da je Ganga najveća poznata rijeka u sva tri kontinenta, a za njom slijede Ind, Dunav i Nil. Kod stjencišta Gange s drugom rijekom (*Erannoboas*)¹³ smjestio se Palibothra, grad dug 80 stadija i širok 15 stadija. Ima oblik paralelograma i okružen je drvenim zidom na kojem se nalaze brojni otvori za strijele. Ispred zida je jarak koji služi za obranu a ujedno i kao kanalizacija grada.

Čini se da je zemlja iza Hipanisa vrlo plodna, ali malo se što točno zna o njoj. Kako iz neznanja, tako i zbog njene udaljenosti, sve što se na nju odnosi preuveličano je i obojeno čudesnim, kao ona priča o mravima koji kopaju zlato,¹⁴ o

životinjama i ljudima čudnih oblika. Prema Megastenu, u zemlji Prasioi¹⁵ nalaze se najveći tigrovi, dvaput veći od lavova; majmuni su veći od najvećih pasa, bijele su boje, osim lica koje je crno, i imaju repove dulje od dva lakta.

Došli smo do velikog odlomka o Megastenu i o njegovu viđenju Indije koje smo već ranije upoznali, te ćemo na kraju izbor iz Strabona završiti podacima koje je on prikupio od raznih autora a odnose se na indijske mudrace.

Aristobul kaže da je u Taksili vidio dva mudraca, oba brahmana; stariji je imao obrijanu glavu, dok je drugi zadržao kosu a obojicu su slijedili njihovi učenici. Slobodno vrijeme oni provode na trgovima; narod ih vrlo štuje, te imaju pravo uzeti bez naplate sve što je tamo ponuđeno na prodaju. Mudraci su prišli Aleksandrovu stolu i stojeći se nahranili. Dokaz njihove izdržljivosti za Onesikrita bio je u tome da su se ta dva mudraca povukla na mjesto u blizini gdje je stariji ležao na leđima podnoseći vrućinu sunca a ujedno i kiše koje su tada u proljeće padale. Drugi je stajao na jednoj nozi, držeći objema rukama štap; kad se noga umorila, stajao bi na drugoj, i tako je činio čitav dan. Čini se da je mlađi imao više samosavlđivanja, jer kad je Aleksandar krenuo iz Taksile, slijedio ga je tek kratko i vratio se. Drugi je pratio kralja do svoje smrti i promijenio je sasvim način života. Kad su mu to predbacili, odgovorio je da je on ispunio svoj zavjet, zavjetovavši se da živi 40 godina asketskim životom.

10 Onesikrit kaže da je razgovarao s tim mudracima. Aleksandar je čuo da ti ljudi hodaju okolo goli, da se podvrgavaju raznim naporima i vježbama samosavlđivanja, da ih jako štuju, te da se ne odazivaju na pozive. Ako tko želi razgovarati s njima, treba sam da dođe. Znajući to i cijeneći njihov stav, Aleksandar im nije naređivao da išta rade protiv svojih uvjerenja i običaja. Onesikrit izvještava da je izvan grada naišao na petnaestoro ljudi kako stoje u raznim položajima, kako sjede ili leže goli, ne mičući se do večeri kad bi se vraćali u grad, a sunce je peklo tako da nitko bosonog ne bi mogao proći a da se ne ozlijedi.

Onesikrit je pošao da razgovara s Kalanom, jednim od mudraca, koji je kasnije pratio Aleksandra do Perzije gdje se spalio na lomači prema običaju svoje zemlje. Našao ga je kako gol leži na stijenama. Približivši mu se i oslovivši ga, obavijestio ga je o tome da ga je kralj odaslao da čuje njegovu mudrost i da ga izvijesti o onome što će čuti. Kalan, videći ga da nosi ogrtač, kapu, čizme, nasmijao se i rekao: „U davna vremena svijet je bio pun žita i ječma kao što je sada pun prašine; vrelima je tekla voda, mlijeko, med, vino ili ulje, ali čovječanstvo se uslijed obilja i rasipnosti uzoholilo i postalo drsko. Tada je Zeus, ogorčen stanjem stvari, uništio sve i dodijelio je čovjeku život pun patnje. Kad su se na svijetu opet pojavile umjerenost i ostale vrline, nastalo je opet obilje dobara. Ali trenutno, približava se stanje prezasićenosti i raskalašenosti i ugrožava postojeće stanje.“ Rekavši to, savjetovao je Onesikrita da, ukoliko ga želi saslušati, skine odjeću i neka ga sasluša legavši gol na ono isto kamenje gdje se on sam nalazio. Dok je Onesikrit oklijevao, Mandanis,¹⁶

koji je bio najstariji i najmudriji među tim mudracima, ukorio je Kalana zbog njegove drskosti, ukazujući mu da je on sam u vlasti tog poroka a osuđuje ga kod drugih. Pozvao je tada Onesikrita sebi i rekao da cijeni njegova kralja koji, premda vlada takvim carstvom ipak traži mudrost i da je Aleksandar jedini filozof s oružjem kojega je dotad vidio. Smisao Mandanisove nauke bio je taj da je najbolje ono učenje koje uklanja i ugodu i patnju iz ljudske duše. Ta se patnja razlikuje od naprezanja po tome što je ona neprijatelj, a ovo drugo prijatelj čovjeku; jer ljudi vježbaju svoja tijela radom u namjeri da ojačaju svoje duševne sposobnosti kojima uklanjaju nesklad kako bi se ujedinili u davanju dobra savjeta narodu i pojedincima. Mandanis se zanimao da li takva učenja postoje i kod Grka. Onesikrit je odgovorio da je Pitagora slično poučavao te da je svojim učenicima naredio da se klone životinjske hrane, a da su Sokrat i Diogen, koga je i sam Onesikrit slušao, bili sličnoga mišljenja. Mandanis je na to odgovorio da misli kako svi oni zagovaraju razumne stavove, ali da griješe kad pretpostavljaju običaje prirodi, jer se inače ne bi stidjeli da idu goli i da se skromno prehranjuju: najbolja je, naime, ona kuća kojoj je potrebno najmanje popravaka. Rekao je također da se oni bave izučavanjima prirodnih pojava, prognozama, kišama i sušama i bolestima. Smatra se sramotnom svaka tjelesna bolest, pa kad netko sumnja da je zaražen bolešću, sam se lišava života.

Nearh daje slijedeći izvještaj o mudracima. Neki brahmani sudjeluju u političkom životu kao kraljevi savjetnici, drugi se bave proučavanjem prirode, i u tu grupu pripadao je Kalan. Žene također s njima uče filozofiju i žive strogim asketskim životom.

Strabon kao primjer razilaženja pisaca o Indiji navodi njihove zapise o Kalanu. Oni se svi slažu da je Kalan napustio Indiju s Aleksandrom i da se samovoljno spalio, ali se ne slažu ni u razlogu ni u načinu njegove smrti. Tako neki pišu da je Kalan slijedio kralja kao njegov eulogist, suprotno običaju mudraca te zemlje koji prate kraljeve poučavajući ih o bogovima, slično kao što magi služe perzijske kraljeve.

Historičari pišu još o nekim osobitostima indijske vjere: Indijci štuju Zeusa Ombrij-skog,¹⁷ rijeku Gangu i razna domaća božanstva. Pramnai¹⁸ su filozofi koji su svojim mišljenjima suprotstavljeni brahmanima, svadljivi su i vole raspravljati. Oni ismijavaju brahmane koji studiraju fiziologiju i astronomiju kao glupane i varalice. Neki od njih se zovu pramnai s planina, drugi gymnetai,¹⁹ neki su pramnai iz grada, a neki pramnai sa sela. Oni s planina nose jelenje kože i torbe ispunjene korijenima i opojnim biljem, te izjavljuju da liječe bolesti vraćanjima, čarolijama i amajlijama. Gymnetai, u skladu sa svojim imenom, idu goli i žive uglavnom pod vedrim nebom vježbajući se u izdržljivosti. Žene žive s njima, no bez ikakvih tjelesnih dodira. Pramnai iz grada nose odjeću od muslina, dok se oni sa sela oblače u kožu srna i antilopa.

Zadnji spomen o indijskom mudracu kod Strabona odnosi se na izvještaj koji je ostavio Nikola Damascenski.²⁰ On kaže da je u blizini Antiohije, u Dafni, sreo indijske poslanike koji su bili poslani Augustu. Kaže se da ih je pratio čovjek koji se spatio u Ateni. To čine osobe koje se nađu u nekoj nesreći i traže izlaz iz te situacije ili oni koji žive u blagostanju, kao što je to bio slučaj s ovim Indijcem, koji je smatrao, kako mu je dotad sve dobro išlo u životu, da mora neizostavno otići, jer ako bi duže oklijevao na svijetu, mogla bi ga zadesiti neka neočekivana nevolja. Zato se on, gol i nauljen, sa smiješkom bacio na lomaču. Na njegovu grobu bio je natpis: „Zarmanochegas,²¹ Indijac iz Bargose,²² koji se obesmratio prema običaju svoje zemlje, leži ovdje.“

Tu ćemo se rastati od Strabona i njegove Indije. Premda je često zamoran i nesistematičan u rasporedu građe, taj nas je marljivi Grk zadužio svojim radom, jer da nije bilo njegova truda, naše bi znanje o staroj Indiji bilo daleko siromašnije.

Klara Gönc Moačanin

BILJEŠKE

- 1 Makedonci su prenijeli naziv Kavkaz, planine između Ponta i Kaspijskog mora, na Hindūkuš, ili Paropanisade, kako su oni nazivali Hindūkuš, vjerojatno misleći da su te planine povezane.
- 2 Palibothra je grčki naziv za Pāṭaliputra, danas Patnu. To je transkripcija od Paliputra, govornog oblika za Pāṭaliputra. Prema Diodoru grad je osnovao Heraklo. Kasnije je Pāṭaliputra bila prijestolnica slavnog Sandrakottosa (Čandragupte Maurje), čije se kraljevstvo protezalo od Bengalskog zaljeva do indijskog Kavkaza. Bio je to veličanstven grad i bogato mjesto trgovine. Drveni bedemi oko grada stajali su još u 5. st. kad je tamo boravio kineski buddhistički hodočasnik Fa-Hien. Međutim, već u 7. st. drugi kineski hodočasnik Hiuen Tsiang našao je samo hrpe ruševina koje danas leže duboko ispod temelja današnje Patne.
- 3 Taprobane je Cejlon; naziv potječe vjerojatno iz sanskrtskog Tāmapraparṇi i pālijskog Tamapanni.
- 4 Riječ riža, grčki *oryza* potječe iz tamilske riječi *arisi*. Rižu su u Evropu izvezili iz starih luka na zapadnoj obali srednje Indije: Barygaza (Bharuch) i Sūrparaka (Surat), glavnim središtima trgovine sa Zapadom.
- 5 Misli se na šećernu trsku; autor *Peripla* spominje med iz trske koja se zove *sakkhar*, to je sanskrtski *sarkarā*, prakrski *sākara*. Seneka (*Epist.* 84) kaže da je šećer u Indiji vrsta meda s lišća trske.
- 6 Hidaspa — sanskrtski Vitastā — danas Jhelum ili Jihlam.
- 7 Akasin — sanskrtski Čandrabhāgā — danas Chenab ili Chinab.
- 8 Hijarot — Hidraot kod Arijana — danas Rāvī.
- 9 Hipanis — Hifasis kod Arijana i Diodora — sanskrtski Vipaśā — danas Beas ili Bias.
- 10 Taksila je grčki oblik sanskrtskog Takšaśila. U Aleksandrovo doba bila je jedan od najvećih gradova Istoka, poznata kao središte hinduističkog učenja u Sjevernoj Indiji. Danas su to ruševine razasute na nekoliko kilometara i udaljene oko 35 km od Ravalpindija. Pālijski oblik je Takhasila iz čega je vjerojatno nastala Taksila.
- 11 *Emodoi* je grčki naziv za Zapadnu Himalaju, drugi oblici su *Emoda*, *Emodon*, *Hemodes*; riječ dolazi iz sanskrtskog *haimavata* što znači „sniježni“.
- 12 Kateja se vjerojatno prostirala istočno od Hidraota u području današnjeg Amritsara.
- 13 *Erannoboas* je rijeka Son (Śoṇa) koja je utjecala u Gangu u blizini Patne do 1379, kada je promijenila tok, te se sada ulijeva u Gangu oko 25 km od Patne. Grčko je ime vjerojatno ekvivalent za sanskrtski *hiraṇyavāha* „koji nosi zlato“ ili za *hiraṇyabāhu* „koji ima zlatne ruke“.
- 14 Legenda o mravima-kopačima zlata, koja se provlači još od Herodota i Megastena, razjašnjena je krajem 19. st., kad su istraživači upoznali jedan običaj Tibetanaca, kopača zlata. Oni su za kopanje zlata koristili sjekiru od rogova divlje ovce, što slikovito podsjeća na mrave i njihova ticala. Drugo tumačenje čini se vjerojatnije — sanskrtski naziv na male djelice aluvijalnog zlata glasi *paippilaka*, što znači „mravlje zlato“, a Grci su suviše doslovno preveli izraz.
- 15 *Prasioi* na sanskrtu znači istočni; tu se misli na narod na istoku zemlje.
- 16 Mandanis je Dandamis kod Arijana.
- 17 Zeus Ombrijski je ekvivalent boga Indre, boga gromovnika i boga kiše, koji je za boravka Makedonaca u Indiji bio najomiljeniji bog Indijaca. U njemu su Grci prepoznali svog Zeusa.
- 18 *Pramnai* — riječ vjerojatno dolazi od sanskrtskog *pramāṇa* „logički sud“, te se zacijelo odnosi na logičare i dijalektičare.
- 19 *Gymnetai* — džaini.
- 20 Nikola Damascenski bio je prijatelj Heroda, a vrlo ga je cijenio i August na čiju je želju napisao *Univerzalnu historiju* u 144 knjige.
- 21 *Zarmanochegas* je nepravilan oblik od *śramaṇacārya* „buddhistički ili džainski asket-učitelj“.
- 22 Bargosa je bila velika trgovačka luka na rijeci Narbadi, uz morsku obalu.

LITERATURA

- 1) John W. McCrindle, *Ancient India as Described in Classical Literature*, Oriental Books Reprint Corporation, New Delhi, 1979. (1. izdanje iz 1901)
- 2) *Lexikon der alten Welt*, Artemis Verlag, Zürich und Stuttgart, 1965.
- 3) *Paulys Real-Encyclopädie der classischen Altertumswissenschaft*. 2. Reihe, 7. Halband, J.B. Metzlersche Verlagsbuchhandlung, Stuttgart, 1931.
- 4) *Der kleine Pauly: Lexikon der Antike*, 5. Band, Alfred Druckenmüller Verlag, München, 1975.
- 5) *dtv – Lexikon der Antike: Philosophie–Literatur–Wissenschaft*, Band 4, Deutsche Taschenbuch Verlag, München, 1970.

IZ ŽIVOTA HELENSKIH SVETIŠTA

NEMIRNI DELFI

Iako imaju nekoliko zajedničkih obilježja, Olimpija i Delfi se umnogome razlikuju. Nalazeći se u srcu jedne relativno izolirane grčke pokrajine, u mirnom i plodnom predjelu, i razvijajući sjaj svojih priredbi svake četvrte godine, Olimpija je uspjela da se manje ili više održi uvijek po strani od trzavica i svađa u Grčkoj i na Balkanu. Ona je čak donijela odredbu da naoružane čete ne smiju prelaziti preko njena teritorija. U tom pitomom i blagom predjelu imao se osjećaj mira i sigurnosti.

Nasuprot njoj stajali su u vrljetima srednje Grčke stalno posjećeni, nemirni Delfi, koji su osim svojih Pitija i proročanstava imali također svoje atletske igre, umjetnička natjecanja, kazališne priredbe, ali i želju i nastojanje da u grčkom svijetu znače nešto više nego mjesto vraćanja i zabave. Kao što na ruševinama Delfa i danas susrećemo pravi mravinjak turista iz svih krajeva svijeta, svih mogućih jezika i rasa, tako je to moralo biti i u doba njihova cvata. Dok su u Olimpiji posjetioc i u onih nekoliko najvažnijih dana stanovali uglavnom pod šatorima, u Delfima je bilo izgrađeno naselje (*ἄστυ*) izvan svetišta (*ἱεμενος*) koje je davalo znatno bolje i šire usluge posjetiocima. Koliko je svetište potpuno otkriveno i dobro istraženo, toliko je nekad prilično naseljen grad („*frequentia aedificiis loca*“ opisuje Livije) većinom još pod zemljom neistražen. Tu je bilo gostiona i za ono doba dobro uređenih konačišta koja su koristili poslanici gradova i država, natjecatelji, trgovci, bankari, mjenjači, ali i razni agenti, uhode, atentatori i smutljivci svake vrste. Takva je sredina bila često pogodna za intrige, obmane i podvale.

Nisu samo dinamični bili Delfi živih ljudi već i oni Delfi od mramora i bronce. Svetište je bilo puno ponosa, prkosa i taštine. Svaka važnija pobjeda, svaki važniji uspjeh države ili pojedinca tu je odražen u obliku nekog spomenika, ali na žalost „ima puno spomenika o pobjedama Helena nad Helenima“ kaže Plutarh. Na početku Svetog puta, na ulazu pokraj spomenika Militijadu i njegovim zapovjednicima, koji je trebalo da bude ponos svih Helena, na drugoj je strani spomenik Lisandru i njegovu štabu, spomenik mržnje i inata prema Atenjanima. Ispred Lisandrove grupe opet, kao izraziti prkos njoj, Arkađani postavljaju pred nosom Lisandra svoje statue da proslave pobjedu nad Spartancima. Tu je ispred Lisandrove grupe vjerojatno stajao i kip Filepemena, koji je dobio časní naziv „posljednji Grk“, a koji je također bio ogorčen protivnik Sparte. „To je prava polemika u bronci“ primjećuje dobro J. Dučić u svojim pismima iz Grčke. Posjetilac je u staro doba morao imati neki osjećaj zebnje da će se te ozbiljne i mrke figure u bronci pokrenuti jedne protiv drugih, i zato je valjda žurio dalje u mirnija područja svetišta. Ali, tamo gdje Sveti put zavija prema istoku opet neugodna polemika! Nasuprot riznici Atenjana, koja slavi herojsku pobjedu na Maratonu, izgradili su svoju riznicu